

Сергій Демченко

народний депутат України
(Київ, Україна)ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-4059-3549>
1303sad@gmail.com

УДК 347.962

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДДІВСЬКОГО ІНДЕМНІТЕТУ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто особливості конституційного регулювання суддівського індемнітету в Україні. Доведено, що він має конституційну правову природу, а його основи закріплені на рівні Основного Закону України відповідно до концепцій незалежності судової влади та недоторканності суддів. Визначено, що одним із ключових підходів у комплексному пізнанні сутності суддівського індемнітету є з'ясування його ознак у ракурсі аналізу конституційної моделі такого індемнітету, що складається з сукупності конституційних норм, зв'язків між ними, а також інтерпретацій цих норм органом конституційного судочинства та Європейським судом з прав людини. З'ясовано, що він є одним з ключових елементів конституційного статусу професійних суддів в Україні незалежно від інстанційності та спеціалізації; впливає з принципу незалежності суддів і має на меті захистити суддів від будь-якої форми залякування, перешкод, переслідувань або неналежного втручання у виконання їхніх професійних функцій; він виступає в ролі невід'ємного елемента конституційного регулювання суддівського статусу, однієї з систем гарантій забезпечення незалежності судді; він характеризується наявністю спеціального суб'єкта; індемнітет системно пов'язаний із юридичною відповідальністю суддів, а саме передбачає винятки щодо її застосування; він не може бути ототожнений із правовим привілеєм, а має публічно-правовий характер та спеціальне цільове призначення – створення належних умов для виконання покладених на суддів державою обов'язків та захист від незаконного втручання у їх діяльність; його обсяг визначається виключно Конституцією України і розширювальному тлумаченню не підлягає; умови, способи, форми застосування суддівського індемнітету мають бути закріплені виключно в законі; він має чітко виражений функціональний характер – пов'язаний із професійною діяльністю судді та діє в чітко визначених часових рамках – у рамках судового процесу, а не поза ним; індемнітет має довічний характер, тобто є необмеженим у часі; він не має абсолютного характеру; виключення зі сфери юридичної відповідальності стосується чітко визначених дій судді. З'ясовано, що, забезпечуючи відповідні рамки суддівського індемнітету та застосовуючи їх пропорційно, судова влада демонструє та підтверджує свою незалежність і підзвітність. Межі суддівського індемнітету є предметом розсуду державної влади, яка приймає рішення про сутність, спрямованість та обсяг цього індемнітету, його співвідношення з іншими елементами суддівського імунітету (процесуальним імунітетом судді). Водночас вони не можуть бути надто широкими і такими, що породжують сумнів у цільовій спрямованості функціонування суддівського індемнітету, не повинні спотворювати чи перекручувати його правову природу та зумовлювати безкарність суддів за вчинені правопорушення. Водночас у процесі право-

застосування межі суддівського індемнітету повинні оцінюватися в кожному конкретному випадку, де розглядові підлягають законна мета індемнітету, його цільова спрямованість, обґрунтування індемнітету для забезпечення незалежності та неупередженості суддів, зважування індемнітету з суспільними інтересами, а також системне тлумачення відповідних конституційних норм, що регулюють відправні засади суддівського індемнітету. Необґрунтоване звуження суддівського індемнітету може негативно вплинути на незалежність суду, судової влади в цілому.

Ключові слова: суддя; індемнітет; імунітет; незалежність суду; юридична відповідальність; судові рішення; Конституція України; статус судді; конституційне регулювання.

Вибір теми дослідження зумовлений фундаментальними та прикладними потребами розвитку юридичної науки і практики, а саме необхідністю формулювання комплексної концепції суддівського індемнітету в сучасній українській юриспруденції. При цьому виходимо з уже запропонованого в науковій літературі визначення суддівського індемнітету як складника суддівської недоторканності, що передбачає гарантовану та забезпечену на законодавчому рівні неможливість судді бути притягнутим до юридичної відповідальності за думки, висловлені при здійсненні правосуддя та за ухвалені судові рішення, якщо рішенням суду, що набрало законної сили, не буде встановлена вина судді у вчиненні злочину чи іншому зловживанні¹.

Значення суддівського індемнітету є надзвичайно актуальним з огляду на необхідність віднесення його до правових імунітетів, що розглядаються у практичній площині праворозуміння, по-перше, для захисту прав, свобод і законних інтересів осіб, на яких вони можуть поширюватися; по-друге, для того, щоб досягти справедливості, забезпечити рівність громадян перед законом під час судового розгляду справи; по-третє, для подальшого розвитку та модернізації окремих правових інститутів, зокрема, правового статусу суддів та судової гілки влади². Значення цього інституту є об'єктивно важливим і в розрізі забезпечення принципу верховенства права, який проголошений визначальним у правовій системі як України, так і всіх зарубіжних країн, і потребує підвищення ролі окремих компонентів незалежності та недоторканності суддів як носіїв судової влади. З урахуванням реалій сьогодення реалізація суддівського індемнітету є вагомим завданням удосконалення функціонування судової влади і публічної влади взагалі³. Адже функціонуюча система суддівських привілеїв і гарантій сьогодні є здебільшого

¹ С Демченко, 'Теоретичні засади суддівського індемнітету як складової суддівської недоторканності' [2022] 1–2 (38–39) Слово Національної школи суддів України 33; А Іванцова, 'Визначення поняття суддівського індемнітету: загальна характеристика та міжнародно-правовий аналіз' *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф.* (Чернівці 2018) 22–25; Н Шелевер, 'Імунітет суддів та їх відповідальність' [2011] 15(1) Науковий вісник Ужгородського університету 79–83.

² V Sokurenko, O Morhunov, S Ablamskyi, 'Assessing the Scope of Legal Immunity in Modern Legal Science: The Need for Questioning Under Ukrainian Law' [2023] 9(1) *Journal of Liberty and International Affairs* 265.

³ Я Скоромний, 'Особливості притягнення суддів до адміністративної відповідальності' [2020] 6(10) *Traektorія Nauki = Path of Science* 2019; S Demchenko, 'Current status and trends in the constitutional and legal regulation of judicial indemnity in European countries' [2024] 3 *Baltic Journal of Legal and Social Sciences* 32–42.

неефективною, оскільки більшою мірою не спрямована на досягнення високого професійного і морального суддівського корпусу, а на уникнення відповідальності за вчинені правопорушення.

Суддівський індемнітет є складовою недоторканності суддів, що підтверджується як доктринально, так і нормативно. Водночас необхідно усвідомлювати, що в рамках законодавства існує стійкий системний зв'язок між такими поняттями, як “суддівський індемнітет” і “незалежність суду”. Водночас співвідношення між цими законодавчими визначеннями є складним, оскільки індемнітет є, по-перше, критичною умовою та важливою правовою гарантією забезпечення незалежності спеціальних суб'єктів, які мають бути об'єктивними та неупередженими під час відправлення правосуддя. По-друге, індемнітет є складним міждисциплінарним правовим інститутом, у якому виділяються міжнародні, конституційні, цивільно- та кримінально-процесуальні елементи. По-третє, існуючі на сьогодні види суддівських індемнітетів не є абсолютними. Параметри дії в часі та особливості процедури припинення індемнітету визначають їх телеологічну складову. Суддівський індемнітет передбачає суттєве обмеження сфери юридичної відповідальності суддів, але єдиного підходу до режиму такого обмеження у світі немає. Ці підходи відрізняються від найбільш лояльних до суддів (в Англії та Уельсі), де суддів можна покарати лише дисциплінарним стягненням, і до доволі суворох (у Молдові та в Іспанії), де передбачена кримінальна відповідальність за ухвалення завідомо незаконних рішень⁴.

Ключове значення в інституціоналізації правових моделей суддівського індемнітету мають конституційні акти, по-перше, тому що вони встановлюють основні риси такого індемнітету, найістотніші його правові ознаки та конструкції, попри об'єктивно нормативний лаконізм текстів основних законів у частині регулювання особливостей правового статусу суддів⁵. По-друге, тому що вони програмують розвиток відповідного конституційного та іншого галузевого законодавства в напрямі конкретизації конституційних настанов щодо регламентації зазначеного індемнітету. Нарешті, по-третє, важливість розгляду саме конституційного рівня закріплення інституту суддівського індемнітету пов'язана з включенням конституційного дискурсу в європейську інтеграцію через прогресивне формулювання та застосування категорій і понять з конституційного права⁶.

Мета цієї статті полягає в розкритті ключових особливостей конституційної моделі регулювання суддівського індемнітету в Україні. Дослідження проводилось із застосуванням традиційних для юридичної науки методів

⁴ F Clementucci, K Dzehtsiarou, ‘Criminal Responsibility of Judges for Unjust Judgments: Comparative Paper’ <<https://rm.coe.int/comparative-study-on-criminalresponsibility-of-judges-for-unjust-deci/1680a083b3>> (accessed 04.08.2024).

⁵ В Кравчук, ‘Права суддів як елемент їх конституційної правосуб'єктності’ [2020] 4(10) Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління 85–99.

⁶ R Gisbert, ‘Judicial Independence in European Constitutional Law’ [2022] 18(4) European Constitutional Law Review 596.

наукового дослідження: юридико-догматичного, порівняльно-юридичного, аналітичного, прогностичного, індуктивного та дедуктивного методів. Автор використав різноманітні джерела, зокрема монографії та публікації, проаналізував наявну в них інформацію, систематизував та витлумачив відповідні конституційні акти, а також юридичні позиції Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) та низки національних (європейських) конституційних судів. У статті використано концепції незалежності суду та недоторканності суддів як доктринальну основу для формулювання елементів доктрини суддівського індемнітету. Теоретична цінність і новизна дослідження полягає в комплексному аналізі конституційних засад доктрини суддівського імунітету в Україні з урахуванням потреб інституціалізації незалежної судової влади як елемента реалізації стратегічного курсу держави на європейську інтеграцію.

Питанням суддівського індемнітету присвячено чималий корпус досліджень зарубіжних фахівців, з-поміж яких слід виокремити наукові роботи М. Аддо, Т. Баумбаха, М. Галжинської, К. Грея, С. Діджикстри, К. Евінга, Ж. Жана, Дж. Єна, Т. Кека, Д. Козаря та К. Шипулової, К. Лемменса, Х. П. Лі, В. МакКея, Х. Маршалла, І. Мілінковича, М. Міллера, Дж. Морана, К. Розалеца та О. Варгаса, Х. Мюллора, Л. Печа, А. Сіберт-Фор, Дж. Таунсенда, М. Файдіга, Р. Фатіха, З. Флека, С. Шетріт та С. Тюренна та ін. Варто зауважити, що в зарубіжній науці та законодавстві термін “суддівський індемнітет” вживається доволі рідко, натомість ідеться переважно про поняття “суддівський імунітет”, “функціональний імунітет”, “кваліфікований імунітет”, тобто звільнення судді від відповідальності не виокремлюється від інших елементів суддівської недоторканності. Суддівський індемнітет розглядається в контексті забезпечення незалежності суддів як суттєвий елемент прав і обов’язків, який інтегрує правовий статус судді; як визначальний елемент статусу суддів⁷. Як зауважують дослідники, повний індемнітет підірвав би довіру до судової влади⁸, тому важливо не плутати індемнітет із безкарністю та безвідповідальністю⁹. Крім того, положення про суддівський індемнітет захищають посаду, а не особу, яка обіймає посаду¹⁰. Другою особливістю наукових досліджень суддівського індемнітету в зарубіжній юридичній науці є прагматична зорієнтованість відповідних розробок. Здебільшого акцент робиться на тому, як саме суддівський імунітет дає можливість збалансувати незалежність суддів і підзвітність. Головним акцентом у таких дослідженнях

⁷ Gisbert (n 6) 591.

⁸ F Van Dijk, *Perceptions of the Independence of Judges in Europe: Congruence of Society and Judiciary* (Palgrave Macmillan 2021) 89–90; N Atmor, M Hofnung, ‘Public Opinion and Public Trust in the Israeli Judiciary’ In: Sh Shetreet, H Chodosh (eds), *Judicial Independence: Cornerstone of Democracy* (Brill/Nijhoff 2024) 183–203.

⁹ A/HRC/23/43/Add.2: Report of the Special Rapporteur on the independence of judges and lawyers, Gabriela Knaul <<https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/ahrc2343add2-report-special-rapporteur-independence-judges-and-lawyers>> (accessed 04.08.2024).

¹⁰ K Oellers-Frahm, ‘Italy and France: Immunity for the Prime Minister of Italy and the President of the French Republic’ [2005] 3(1) *International Journal of Constitutional Law* 107–115.

виступає необхідність пошуку балансу між незалежним здійсненням суддівської функції, з одного боку, та притягненням суддів до відповідальності за порушення закону – з другого¹¹. Цей баланс забезпечується суддівським індемнітетом, який є однією з гарантій незалежності суддів і водночас невід’ємним елементом підзвітності суддів.

В українській юриспруденції до суддівського індемнітету привернуто увагу в окремих наукових розвідках К. Барнич, Я. Берназюка, Н. Гданського, В. Городовенка, А. Іванцової, О. Калашника, Н. Квасневської, В. Кравчука, Д. Круподері, С. Кучера, А. Мірошниченко, О. Овсяннікової, О. Овчаренко, О. Острогляда, В. Паришкури, Т. Пашука, М. Погорецького, С. Подкопаєва, Н. Сташків, Я. Скоромного, Р. Сопільника, В. Стратонова, Е. Тітко, О. Ткалі, М. Хавронюка, О. Хотинської-Нор та ін. Зокрема, аналізувався зарубіжний досвід забезпечення свободи слова для суддів у демократичній державі, способи збалансування між свободою та відповідальністю в суддівському індемнітеті, межі свободи висловлювання суддів у сучасних публічних і соціальних медіа, роль органів суддівського самоврядування в утвердженні стандартів суддівського індемнітету з урахуванням зарубіжного досвіду та в контексті запобігання корупційним ризикам тощо.

Попри ці напрацювання, єдиного узагальнюючого дослідження конституційного регулювання інституту суддівського індемнітету не було виконано, що зумовлює актуальність запропонованої розвідки.

Дослідження реалізації суддівського індемнітету в Україні необхідно здійснювати враховуючи значення поняття суддівського індемнітету як гарантії незалежності суду та як частину незалежності й недоторканності суду (і суддів). Реалізація суддівського індемнітету в європейських країнах базується на чинних положеннях конституцій, адже загальноновизнаним у правовій доктрині є концепт юридичного верховенства конституції як визначального для європейських демократичних правових держав¹².

Відповідно до частини четвертої ст. 126 Конституції України встановлено, що ‘суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судове рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку’¹³. Це формулювання відтворене в абзаці другому частини першої ст. 49 Закону України ‘Про судоустрій і статус суддів’¹⁴. Крім того, формулюван-

¹¹ L. Jurcena, ‘Judicial Immunity – A Guarantee of Independence And an Element of Accountability’ [2024] 15(1) *Acta Prosperitatis* 82–91.

¹² О. Багрий, ‘Доктрина верховенства Конституції України (за матеріалами практики Конституційного Суду України)’ (дис канд юрид наук, 2016); М. Савчин, *Конституціоналізм і природа конституції* (Ліра 2009) 372; I. Kravets, ‘The cult of the written constitution and the dilemmas of constitutional changes: scientific approaches and practice of deliberative constitutionalism’ [2024] 8(2) *Law Enforcement Review* 33–42; J. Limbach, ‘The Concept of the Supremacy of the Constitution’ [2001] 64 *The Modern Law Review* 1–10; G. Romeo, ‘The Conceptualization of Constitutional Supremacy: Global Discourse and Legal Tradition’ [2020] 21 *German Law Journal* 904–923; M. Andreescu, A. Puran, ‘Principle of the supremacy of the constitution. Some legal consequences’ [2018] 1 *Jurnalul de Drept si Stiinte Administrative* 19–39.

¹³ Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

¹⁴ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545.

ня, вміщені в частині третій ст. 48 Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, згідно з яким суддя не зобов’язаний давати жодних пояснень щодо суті справ, які перебувають у його провадженні, крім випадків, установлених законом, та в частині другій ст. 106 Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, відповідно до якої скасування або зміна судового рішення не зумовлює дисциплінарної відповідальності судді, який брав участь у його ухваленні, крім випадків, коли порушення допущено внаслідок умисного порушення норм права чи неналежного ставлення до службових обов’язків, вказують на законодавче закріплення суддівського індемнітету в розвиток відповідних конституційних приписів. Свобода висловлювань судді тут спеціально не формалізується, проте вона проявляється у ході судового провадження, яким керує суддя, а також виявляється в передбаченому процесуальними кодексами праві висловити свою окрему думку¹⁵.

Із наведеного конституційного формулювання випливає низка висновків, які можуть бути застосовані для тлумачення конституційної моделі суддівського індемнітету в Україні:

1) він є одним із ключових елементів конституційного статусу професійних суддів в Україні незалежно від їх інстанційності та спеціалізації, тобто має універсальне юридичне значення для всіх носіїв судової влади в державі;

2) розміщення норм про суддівський індемнітет у розділі VIII “Правосуддя” Конституції України означає їх стабільний, проте змінюваний (порівняно з положеннями, вміщеними у розділах I, III, XIII Конституції України) характер;

3) суддівський індемнітет випливає з принципу незалежності суддів і має на меті захистити суддів від будь-якої форми залякування, перешкод, переслідувань або неналежного втручання у виконання їхніх професійних функцій¹⁶; він є невід’ємною складовою їхнього конституційного статусу; він є конституційним принципом професійної діяльності суддів; як такий він виступає в ролі невід’ємного елементу конституційного регулювання цього статусу, однієї з системи гарантій забезпечення незалежності судді¹⁷; за аналогією з депутатським індемнітетом сутність суддівського індемнітету в Україні полягає у захисті професійного судді від переслідування за ухвалені судові рішення¹⁸;

4) спеціальний суб’єкт суддівського індемнітету – суддя, повноваження якого розпочалися і не були припинені в установленому законом порядку;

¹⁵ М Сподарик, ‘Окрема думка судді суду загальної та конституційної юрисдикції: порівняльно-правове дослідження’ [2020] 1 Юридичний науковий електронний журнал 54–57.

¹⁶ A Celotto, ‘Italy and Its Constitutional Court’, In: E H Ballin, G Schyff, M Stremmler (eds), *European Yearbook of Constitutional Law 2019. Judicial Power: Safeguards and Limits in a Democratic Society* (Springer 2020) 67–96.

¹⁷ Д Круподеря, ‘Гарантії правового захисту суддів в Україні’ (дис д-ра філософії 081 “Право”, 2023) 115.

¹⁸ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 частини другої статті 42 Закону України “Про вищу освіту” від 20 грудня 2017 р. № 2-п/2017 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-17#Text>> (дата звернення 04.08.2024).

спірним є питання щодо поширення індемнітету на суддю, який відправляє правосуддя з перевищенням повноважень, тобто формально діє поза межами своєї процесуальної компетенції (наприклад, з порушення судової спеціалізації або інстанційності);

5) суддівський індемнітет системно пов'язаний із юридичною відповідальністю, а саме передбачає винятки щодо її застосування, що відтворено у конституційній формулі “неможливість притягнення до відповідальності”, при цьому під такою неможливістю розуміється об'єктивна заборона вчинення відповідних дій, а не суб'єктивна неможливість їх здійснення з боку уповноважених органів та осіб;

6) суддівський індемнітет не може бути ототожнений із правовим привілеєм; він пов'язаний з необхідністю в ім'я суспільства та справедливого правосуддя надавати певні, обмежені перебуванням на суддівській посаді, обмеження щодо притягнення до відповідальності за професійну діяльність суддів. Такий індемнітет не є особистим привілеєм, а має публічно-правовий характер¹⁹, що має цільове призначення – створення належних умов для виконання покладених на суддів державою обов'язків і захист від незаконного втручання у їх діяльність²⁰; будучи гарантією вищого рівня (для належного здійснення правосуддя), індемнітет допускає винятки із загального принципу рівності прав і свобод громадян та їх рівності перед законом²¹; відповідно до Конституції України індемнітет не може розглядатися як гарантія безкарності суддів²². Він, зокрема, не означає вседозволеності у прийнятті рішень: навпаки, він покликаний забезпечувати судді незалежну позицію під час здійснення правосуддя, яке апріорі має бути справедливим і правомірним, тобто здійснюваним на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України (частина друга ст. 19 Основного Закону України); суддя як носій влади та уособлення правосуддя має насамперед бути еталоном поваги до закону, оскільки ніщо так не принижує суддю, як неповага до закону та порушення його норм²³;

¹⁹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) від 27 жовтня 1999 р. № 9-рп/1999 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-99#Text>> (дата звернення 04.08.2024).

²⁰ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про Рахункову палату Верховної Ради України” (справа про Рахункову палату) від 23 грудня 1997 р. № 7-зп/1997 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-97#Text>> (дата звернення 04.08.2024).

²¹ Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) від 11 липня 2001 р. № 3-в/2001 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text>> (дата звернення 04.08.2024).

²² Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М. І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 частини другої статті 42 Закону України “Про вищу освіту” <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na02d710-17#Text>> (дата звернення 04.08.2024).

²³ Скоромний (н 3) 2017.

7) обсяг суддівського індемнітету визначається виключно Конституцією України і розширювальному тлумаченню не підлягає; водночас, враховуючи, що права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод, основні обов'язки громадянина визначаються виключно законами України (п. 1 частини першої ст. 92 Конституції України), то умови, способи, форми застосування суддівського індемнітету мають бути закріплені виключно в законах, прийнятих і таких, що набрали чинності, у встановленому порядку. Саме такий підхід забезпечить легітимне використання суддівського індемнітету як правового виключення, яке є гарантією для відповідного здійснення функцій, а не як для правового правила, яке дає можливість уникати відповідальності за порушення правових настанов і вчинення протиправних дій²⁴;

8) суддівський індемнітет має об'єктивний, а не суб'єктивний характер: будучи встановлений Конституцією України для чітко визначеної категорії осіб, він не передбачає особистої відмови від індемнітету його носієм (принцип імперативного характеру індемнітету)²⁵; Конституція тим часом установлює особистий характер такого індемнітету, забороняючи не лише відмову від нього, а також можливість його повної чи часткової трансляції будь-яким іншим особам чи органам, оскільки він є елементом не особисто-го набутку, а правового статусу судді;

9) під неможливістю притягнення до відповідальності судді, в наведеному конституційному контексті, маються на увазі два взаємозв'язаних елементи: а) неможливість вжиття уповноваженими органами та особами жодних дій з притягнення судді до юридичної відповідальності, тобто пряма конституційна заборона на вжиття таких дій невизначеному колу осіб, та б) суддя не підлягає будь-якому виду юридичної відповідальності, встановленої законами України, тобто кримінальної, адміністративної, дисциплінарної, цивільно-правової²⁶; посадові особи, встановивши факт наявності підстав для використання норм суддівського індемнітету, зобов'язані забезпечити їх застосування незалежно від суб'єктивного бажання чи небажання особи, яка наділяється індемнітетом²⁷;

10) суддівський індемнітет має чітко виражений функціональний характер – пов'язаний із професійною діяльністю судді та діє в чітко визначених часових рамках – у рамках судового процесу, а не поза ним. Важливо, що суддівський індемнітет (за аналогією з депутатським) має довічний харак-

²⁴ О Ткаля, 'Загальноправові принципи правових імунітетів' [2013] 1 Форум права 1025.

²⁵ Ткаля (н 24) 1026.

²⁶ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства "Всеукраїнський Акціонерний Банк" щодо офіційного тлумачення положень пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, частин першої, третьої статті 2, частини першої статті 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про відповідальність юридичних осіб) від 30 травня 2001 р. № 7-рп/2001 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-01#Text>> (дата звернення 04.08.2024).

²⁷ Ткаля (н 24) 1025.

тер²⁸: він триває і після закінчення строку повноважень конкретного судді, тобто він є необмеженим у часі: суддя, на якого поширюється цей елемент імунітету, ніколи не нестиме відповідальності за дії та рішення, прийняті добросовісно під час виконання своїх суддівських функцій та своїх обов'язків²⁹, інакше він завжди перебуватиме під загрозою переслідування за ухвалені судові рішення після припинення своїх суддівських повноважень;

11) суддівський індемнітет в Україні не має абсолютного характеру³⁰; виключення зі сфери юридичної відповідальності стосується чітко визначених дій судді, а саме дій, пов'язаних з ухваленням ним судового рішення у відповідному процесі, порядок якого регулюється відповідним процесуальним законом; на жодні інші процесуальні дії в судовому провадженні індемнітет не поширюється, що означає, що за формальний спосіб виконання судових функцій – дотримання строків, ставлення до сторін, ведення процесу – суддя може нести відповідальність, але не за зміст прийнятих рішень³¹;

12) межами суддівського індемнітету є вчинення ним злочину або дисциплінарного проступку, за які настає відповідно кримінальна та дисциплінарна відповідальність, незалежно від тяжкості злочину чи проступку; такі дії системно пов'язані з ухваленням суддею судового рішення; поза його ухваленням відповідні дії не можуть кваліфікуватися як підстава для поширення на суддю дії індемнітету; об'єктивна сторона правопорушення передбачає відповідальність судді тільки за вчинення злочину або дисциплінарного проступку в ході судового провадження; отже, дисциплінарна, цивільна та кримінальна відповідальність судді за судові дії обмежена, щоб уникнути непрямого впливу на відправлення правосуддя³²;

13) суддя, як і будь-яка інша особа, може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, тобто повинен понести покарання за будь-яке вчинене ним кримінальне правопорушення; незалежно від того, пов'язане правопорушення з виконанням суддівських функцій чи ні, на такі дії судді не може поширюватися імунітет³³. Відповідно до практики ЄСПЛ, заборона притягнення судді до відповідальності за тлумачення закону, оцінку фактів чи оцінку доказів не поширюється на випадки, коли судові дії були вчинені зі злим умислом³⁴ або корупційно, і вину судді було встановлено в остаточ-

²⁸ Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2017 р. № 2-п/2017 (н 18).

²⁹ Constitutional Court of Kosova. (2011). Case KO 98/11. 30.09.2011. CODICES: KOS-2014-2-005 <https://gjk-ks.org/wp-content/uploads/vendimet/KO98-11_ANG_AKTGJYKIM.pdf> (accessed 04.08.2024).

³⁰ Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2017 р. № 2-п/2017 (н 18).

³¹ A Seibert-Fohr, 'Judicial Independence in Germany' In: A Seibert-Foht (ed), *Judicial Independence in Transition* (Springer 2012) 447–519.

³² Seibert-Fohr (n 31) 447–519.

³³ CDL-AD(2013)034-e Opinion on proposals amending the Draft Law on the amendments to the Constitution to strengthen the independence of Judges of Ukraine. Adopted by the Venice Commission at its 97th Plenary Session (Venice, 6–7 December 2013) <[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2013\)034](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2013)034)> (accessed 04.08.2024).

³⁴ Tuleya v. Poland. App 21181/19, 51751/20. European Court of Human Rights. Judgment. 06.10.2023 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-225672>> (accessed 04.08.2024).

му кримінальному вироку³⁵; за правопорушення, вчинені поза межами своєї судової посади, судді несуть відповідальність, у тому числі кримінальну, так само, як і будь-яка інша особа³⁶; функціональний імунітет судді не є абсолютним, але може і повинен бути обмеженим³⁷;

14) крім цих прямо визначених меж суддівського індемнітету, слід врахувати, що суддя є обмеженим у своїй діяльності своїм юридичним статусом, своїми повноваженнями, а також і повноваженнями суду, в якому він здійснює правосуддя, а його право на ухвалення судових рішень теж не є абсолютним.

Уточненню конституційно визначених меж суддівського індемнітету слугують положення національного законодавства та корпоративної етики суддів. Так, згідно з частиною першою ст. 55 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” особа, вперше призначена на посаду судді, набуває повноважень судді після складення присяги судді, відповідно до змісту якої, поряд з іншими обов’язками професійного характеру, суддя присягає дотримуватись морально-етичних принципів поведінки, а також не вчиняти дій, що порочать звання судді та принижують авторитет судової влади. При цьому поняття “поведінка” охоплює поведінку судді як під час здійснення правосуддя, так і його позасудову поведінку. Водночас, як впливає з Кодексу суддівської етики: 1) заборонені суддівські висловлювання, що несумісні із званням судді; 2) у судовому засіданні суддя повинен говорити якомога менше і суто в межах, визначених процесуальним законом, не поводитися зверхньо, не моралізувати, не проводити порівнянь, вміти слухати і своєчасно ставити запитання, з’ясовуючи лише необхідні деталі для розгляду справи по суті; 3) при дослідженні обставин справи в судовому засіданні він не повинен висловлювати своєї оцінки, надавати критичні зауваження; 4) суддя не має права піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили, адже вказані дії підривають довіру до судової влади в цілому і до окремих суддів; 5) суддя не повинен публічно висловлювати свою думку щодо політичних питань, якщо такі стали предметом судового розгляду, або з приводу політичної ситуації, яка склалася в країні, не має права обговорювати ці питання з учасниками судового провадження³⁸.

Незважаючи на те, що існують певні вимоги щодо незалежності суддів, які необхідно брати до уваги під час прийняття рішення про застосування суддівського індемнітету, його межі, на нашу думку, повинні оцінюватися в кожному конкретному випадку відповідно до системи таких критеріїв:

³⁵ Sergey Zubarev v. Russia. App 5682/06. European Court of Human Rights. Judgment. 05.02.2015 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-150785>> (accessed 04.08.2024).

³⁶ Magna Carta of Judges. 17.11.2010 <<https://rm.coe.int/16807482c6>> (accessed 04.08.2024).

³⁷ CDL-AD(2013)034-e (n 33).

³⁸ Коментар до Кодексу суддівської етики: затверджено рішенням Ради суддів України від 4 лютого 2016 р. № 1 <[https://rsu.court.gov.ua/userfiles/Komentar%20do%20kodeksy%20syddivska%20etuka\(1\).pdf](https://rsu.court.gov.ua/userfiles/Komentar%20do%20kodeksy%20syddivska%20etuka(1).pdf)> (дата звернення 04.08.2024).

- 1) неухильного забезпечення конституційності та конституційної законності, верховенства права та пріоритетності прав людини;
- 2) коректного та системного врахування практики ЄСПЛ у сфері розв'язання спірних питань щодо застосування суддівського індемнітету;
- 3) забезпечення домірності (пропорційності) та мети в демократичному суспільстві, зокрема для забезпечення незалежності та неупередженості суду;
- 4) необхідності та обґрунтованості; збереження довіри суспільства до судової влади, уникнення шкоди для репутації судової влади;
- 5) зміцнення гарантій, спрямованих на уникнення будь-якого ризику зовнішнього тиску на зміст судових рішень і, таким чином, сприяння розвіюванню в свідомості окремих осіб будь-яких розумних сумнівів щодо захищеності відповідних суддів та їх нейтральності щодо інтересів³⁹;
- 6) неприпустимості розширювального тлумачення та застосування меж кримінальної і дисциплінарної відповідальності щодо суддів;
- 7) заборони самовільного привласнення суддівських функцій з метою протиправного використання суддівського індемнітету в особистих цілях.

Крім зазначеного, повинен діяти принцип стабільності зазначених меж суддівського індемнітету, якому сприяє його закріплення саме на рівні Основного Закону України, а також монособ'єктності у визначенні цих меж. На рівні правотворчості це має бути суб'єкт установчої влади (Верховна Рада України, а за певних обставин – Український народ), на рівні правозастосування – сам суд у межах, установлених процесуальним законом повноважень. Відповідно до конституційної доктрини розподілу державної влади жоден інший суб'єкт права не може наділятися ані Конституцією, ані законами України будь-якими повноваженнями щодо визначення або перегляду меж суддівського індемнітету.

Висновки. На підставі викладеного можна констатувати, що суддівський індемнітет має конституційну правову природу та його основи закріплені на рівні Основного Закону України відповідно до концепцій незалежності судової влади та недоторканності суддів.

Одним із ключових підходів у комплексному пізнанні сутності суддівського індемнітету є з'ясування його ознак у ракурсі аналізу конституційної моделі такого індемнітету, що складається з сукупності конституційних норм, зв'язків між ними, а також інтерпретацій цих норм органом конституційного судочинства та ЄСПЛ.

Основні правові характеристики суддівського індемнітету в ракурсі тлумачення конституційних норм України можуть бути резюмовані таким чином: 1) він є одним із ключових елементів конституційного статусу професійних суддів в Україні незалежно від інстанційності та спеціалізації, тобто має універсальне юридичне значення; 2) він впливає з принципу

³⁹ Jurcena (n 11) 87.

незалежності суддів і має на меті захистити суддів від будь-якої форми залякування, перешкод, переслідувань або неналежного втручання у виконання їхніх професійних функцій; 3) цей індемнітет є конституційним принципом професійної діяльності суддів; 4) він виступає в ролі невід'ємного елементу конституційного регулювання цього статусу, однієї з системи гарантій забезпечення незалежності судді; 5) він характеризується наявністю спеціального суб'єкта (суддя, повноваження якого розпочалися і не були припинені в установленому законом порядку); 6) індемнітет системно пов'язаний із юридичною відповідальністю суддів, а саме передбачає винятки щодо її застосування; 7) він не може бути ототожнений із правовим привілеєм, а має публічно-правовий характер та спеціальне цільове призначення – створення належних умов для виконання покладених на суддів державою обов'язків і захист від незаконного втручання у їх діяльність; 8) його обсяг визначається виключно Конституцією України і розширювальному тлумаченню не підлягає; 9) умови, способи, форми застосування суддівського індемнітету мають бути закріплені виключно в законах; 10) він має чітко виражений функціональний характер – пов'язаний із професійною діяльністю судді та діє в чітко визначених часових рамках – у рамках судового процесу, а не поза ним; 11) індемнітет має довічний характер: він триває і після закінчення строку повноважень конкретного судді, тобто є необмеженим у часі; 12) він не має абсолютного характеру; виключення зі сфери юридичної відповідальності стосується чітко визначених дій судді.

Забезпечуючи відповідні рамки суддівського індемнітету та застосовуючи їх пропорційно, судова влада демонструє та підтверджує свою незалежність і підзвітність. Добре врегульований і відповідально застосовуваний суддівський індемнітет – одна з ключових гарантій незалежності суддів і водночас невід'ємний елемент юридичної відповідальності судді, адже він забезпечує баланс між незалежним виконанням основних суддівських функцій, з одного боку, та, з другого – відповідальність судді у разі порушення ним закону.

Межі суддівського індемнітету є предметом розсуду державної влади, яка приймає рішення про сутність, спрямованість та обсяг цього індемнітету, його співвідношення з іншими елементами суддівського імунітету (процесуальним імунітетом судді). Водночас вони не можуть бути надто широкими і такими, що породжують сумнів у цільовій спрямованості функціонування суддівського індемнітету, не повинні спотворювати чи перекручувати його правову природу та зумовлювати безкарність суддів за вчинені правопорушення. Водночас у ході правозастосування межі суддівського індемнітету повинні оцінюватися в кожному конкретному випадку, де розглядові підлягають законна мета індемнітету, його цільова спрямованість, обґрунтування індемнітету для забезпечення незалежності та неупередженості суддів, зважування індемнітету з суспільними інтересами, а також системне тлума-

чення відповідних конституційних норм, що регулюють відправні засади суддівського індемнітету. Необґрунтоване звуження суддівського індемнітету може негативно вплинути на незалежність суду, судової влади загалом.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Van Dijk F, *Perceptions of the Independence of Judges in Europe: Congruence of Society and Judiciary* (Palgrave Macmillan 2021).
2. Savchyn M, *Konstytutsionalizm i pryroda konstytutsii* (Lira 2009).

Edited books

3. Atmor N, Hofnung M, 'Public Opinion and Public Trust in the Israeli Judiciary' In: Sh Shetreet, H Chodosh (eds), *Judicial Independence: Cornerstone of Democracy* (Brill/Nijhoff 2024) 183–203.
4. Celotto A, 'Italy and Its Constitutional Court', In: E H Ballin, G Schyff, M Stremmler (eds), *European Yearbook of Constitutional Law 2019. Judicial Power: Safeguards and Limits in a Democratic Society* (Springer 2020) 67–96.
5. Seibert-Foehr A, 'Judicial Independence in Germany' In: A Seibert-Foht (ed), *Judicial Independence in Transition* (Springer 2012) 447–519.

Journal articles

6. Andreescu M, Puran A, 'Principle of the supremacy of the constitution. Some legal consequences' [2018] 1 Jurnalul de Drept si Stiinte Administrative 19–39.
7. Demchenko S, 'Current status and trends in the constitutional and legal regulation of judicial indemnity in European countries' [2024] 3 Baltic Journal of Legal and Social Sciences 32–42.
8. Gisbert R, 'Judicial Independence in European Constitutional Law' [2022] 18(4) European Constitutional Law Review 596.
9. Jurcena L, 'Judicial Immunity – A Guarantee of Independence And an Element of Accountability' [2024] 15(1) Acta Prosperitatis 82–91.
10. Kravets I, 'The cult of the written constitution and the dilemmas of constitutional changes: scientific approaches and practice of deliberative constitutionalism' [2024] 8(2) Law Enforcement Review 33–42.
11. Limbach J, 'The Concept of the Supremacy of the Constitution' [2001] 64 The Modern Law Review 1–10.
12. Oellers-Frahm K, 'Italy and France: Immunity for the Prime Minister of Italy and the President of the French Republic' [2005] 3(1) International Journal of Constitutional Law 107–115.
13. Romeo G, 'The Conceptualization of Constitutional Supremacy: Global Discourse and Legal Tradition' [2020] 21 German Law Journal 904–923.
14. Sokurenko V, Morhunov O, Ablamskyi S, 'Assessing the Scope of Legal Immunity in Modern Legal Science: The Need for Questioning Under Ukrainian Law' [2023] 9(1) Journal of Liberty and International Affairs 265.
15. Demchenko S, 'Teoretychni zasady suddivskoho indennitету yak skladovoi suddivskoi nedotorkannosti' [2022] 1–2 (38–39) Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy 33.

16. Kravchuk V, 'Prava suddiv yak element yikh konstytutsiinoi pravosub'iektnosti' [2020] 4(10) Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia 85–99.
17. Skoromnyi Ya, 'Osoblyvosti prytiahnennia suddiv do administratyvnoi vidpovidalnosti' [2020] 6(10) Traektoriâ Nauki = Path of Science 2019.
18. Spodaryk M, 'Okrema dumka suddi sudu zahalnoi ta konstytutsiinoi yurysdyksii: porivnialno-pravove doslidzhennia' [2020] 1 Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal 54–57.
19. Tkalia O, 'Zahalno-pravovi pryntsyipy pravovykh imunitetiv' [2013] 1 Forum prava 1025.
20. Shelever N, 'Imunitet suddiv ta yikh vidpovidalnist' [2011] 15(1) Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu 79–83.

Theses

21. Bahrii O, 'Doktryna verkhovenstva Konstytutsii Ukrainy (za materialamy praktyky Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy)' (dys kand yuryd nauk, 2016).
22. Krupoderia D, 'Harantii pravovoho zakhystu suddiv v Ukraini' (dys d-ra filosofii 081 "Pravo" 2023).

Conference papers

23. Ivantsova A, 'Vyznachennia poniattia suddivskyi indennitet: zahalna kharakterystyka ta mizhnarodno-pravovyi analiz' *Suchasni vyklyky ta aktualni problemy sudovoi reformy v Ukraini: Materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (Chernivtsi 2018) 22–25.

Websites

24. Clementucci F, Dzehtsiarou K, 'Criminal Responsibility of Judges for Unjust Judgments: Comparative Paper' <<https://rm.coe.int/comparative-study-on-criminalresponsibility-of-judges-for-unjust-deci/1680a083b3>> (accessed 04.08.2024).

Serhii Demchenko

FEATURES OF THE CONSTITUTIONAL REGULATION OF JUDICIAL INDEMNITY IN UKRAINE

ABSTRACT. The article examines the peculiarities of the constitutional regulation of judges' indemnity in Ukraine. It has been proven that it has a constitutional legal nature, and its foundations are fixed at the level of the Basic Law of Ukraine in accordance with the concepts of independence of the judiciary and the inviolability of judges. It was determined that one of the key approaches in the comprehensive understanding of the essence of judicial indemnity is the clarification of its features from the perspective of the analysis of the constitutional model of such indemnity, which consists of a set of constitutional norms, the connections between them, as well as the interpretations of these norms by the body of the constitutional judiciary and the ECHR. It has been found that it is one of the key elements of the constitutional status of professional judges in Ukraine, regardless of instance and specialization; derives from the principle of independence of judges and aims to protect judges from any form of intimidation, obstruction, harassment or improper interference in the performance of their professional functions; it acts as an integral element of the constitutional regulation of the judicial status, one of the system of guarantees for ensuring the independence of the judge; it is characterized by the presence of a special subject; indemnity is systematically related to the legal responsibility of judges, namely, it provides for exceptions to its application; the conditions, methods, and forms of applying the judge's indemnity must be fixed exclusively in the law; it has a clearly expressed functional character – it is related to the professional activity of a judge

Сергій Демченко

and operates within clearly defined time frames – within the framework of the judicial process, and not outside it; the indemnity is lifelong, that is, it is unlimited in time; it does not have an absolute character; exclusion from the sphere of legal responsibility refers to clearly defined actions of the judge. It has been found that by providing appropriate frameworks for judicial indemnity and applying them proportionately, the judiciary demonstrates and confirms its independence and accountability. The limits of a judge's indemnity are subject to the discretion of the state authority, which decides on the essence, direction and scope of this indemnity, its relationship with other elements of the judge's immunity (judge's procedural immunity). At the same time, they cannot be too broad and such as to raise doubts about the purposeful direction of the functioning of judges' indemnity, must not distort or distort its legal nature and cause impunity for judges for committed offenses. At the same time, in the course of law enforcement, the limits of a judge's indemnity must be assessed in each specific case, where the legal purpose of the indemnity, its target orientation, the justification of the indemnity to ensure the independence and impartiality of judges, the weighing of the indemnity against public interests, as well as the systematic interpretation of the relevant constitutional norms are subject to consideration. regulate the basic principles of judges' indemnity. An unjustified narrowing of the judicial indemnity may negatively affect the independence of the court and the judiciary.

KEYWORDS: judge; indemnity; immunity; court independence; legal responsibility; court decisions; Constitution of Ukraine; status of judge; constitutional regulation.